

БАНКИ

УДК 336 : 336.77

Воробйова О.І.,
д.е.н., професор, ТНУ імені В.І. Вернадського

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ БАНКІВСЬКИХ ІНСТИТУТІВ ПРИ ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ БАЗИ

У статті досліджуються фінансово-кредитні відносини, які пов'язані з формуванням ресурсної бази банків. Розкрито тенденції щодо формування ресурсної бази банківських інститутів України.

Ключові слова: фінансово-кредитні відносини, банківські інститути, ресурсна база банків.

ВСТУП

Банківські інститути є найбільш потужними фінансово-кредитними установами вітчизняного фінансового сектору, на які припадає практично 93% загальних активів фінансових корпорацій України. Банківські установи є основними учасниками фінансово-кредитних відносин, а тому вони займають провідне місце в загальному механізмі організації та регулюванні грошово-кредитних і валютних операцій в державі, а від ефективності їх діяльності залежить успіх соціально-економічних процесів в Україні.

Важливим аспектом дослідження фінансово-кредитних відносин у сфері банківської діяльності є аналіз процесів, пов'язаних з формуванням ресурсної бази. В процесі фінансово-кредитних відносин банків з іншими економічними суб'єктами відбувається формування власного капіталу банків, різних зобов'язань у формі залучених депозитів, отриманих облігаційних позик та міжбанківських кредитів. Стабільне функціонування та подальший розвиток банківських інститутів України перебувають у тісному взаємозв'язку із нарощуванням обсягів фінансових ресурсів. Від того, наскільки банки приділяють увагу їх формуванню, залежить їх спроможність здійснювати активні банківські операції, їх фінансова стійкість, місце та роль в процесах соціально-економічних перетворень.

Питанням формування ресурсної бази банків займалися українські учені, зокрема: М. Алексєнко, О. Барановський, О. Васюренко, А. Вожжов, М. Діба, А. Єпіфанов, В. Міщенко, А. Мороз, І. Сало та ін. Однак соціально-економічні зміни в країні, кризові явища в економіці вимагають подальших досліджень формування ресурсної бази банків, але у контексті розвитку фінансово-кредитних відносин банківських інститутів з іншими економічними суб'єктами.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Фінансово-кредитні відносини банківських установ відіграють велике значення у розвитку соціально-економічної системи держави внаслідок забезпечення руху грошово-кредитних ресурсів і формування грошових капіталів, необхідних для функціонування реального сектору економіки. А тому метою статті є визначення тенденцій, які пов'язані з фінансово-кредитними відносинами банків при формуванні ними ресурсної бази.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ресурсна база комерційних банків відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку складається із власного капіталу і зобов'язань. Сума власного капіталу та зобов'язань визначає величину пасивів банку. Результати фінансово-кредитних відносин банків з формування їх пасивів наведені у табл. 1.

На протязі періоду, що досліджується, обсяги пасивів банків мали загальну тенденцію до зростання. Проте у 2009 році відмічався спад загальної суми пасивів, що було обумовлено фінансово-економічною кризою, яка суттєво вплинула на банківську систему країни.

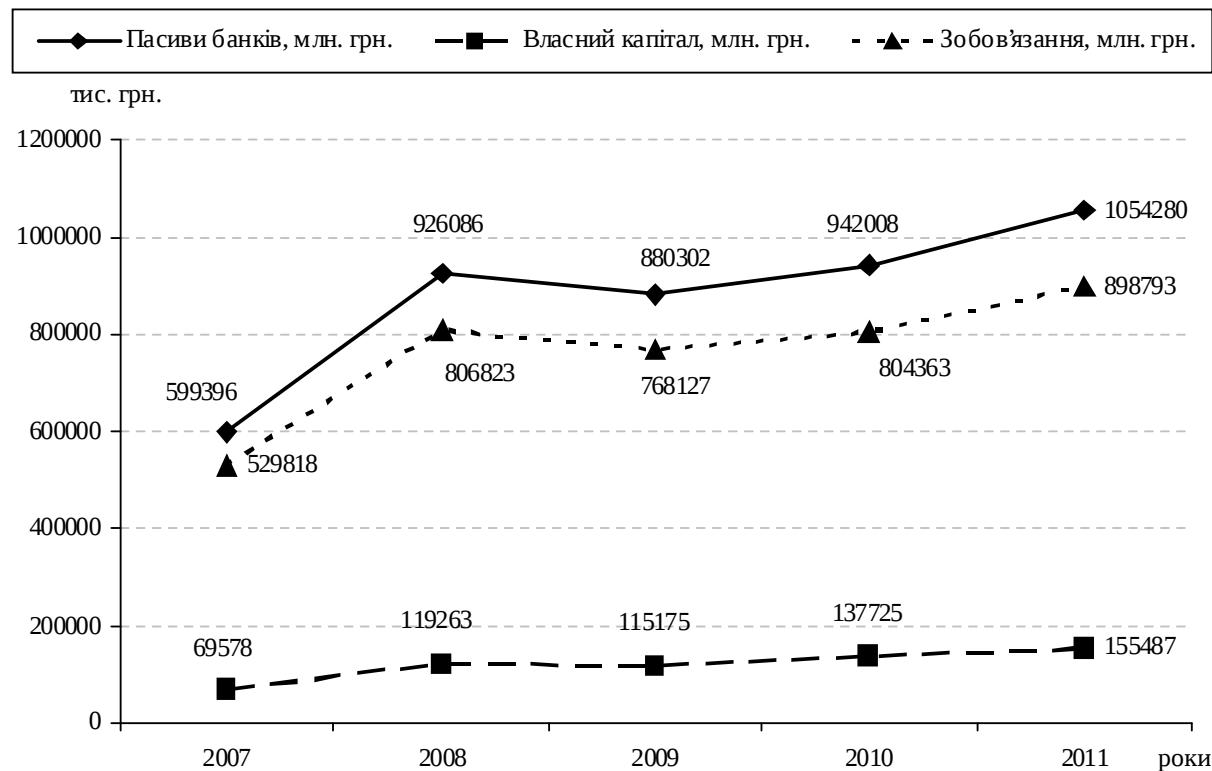
Тенденція до зростання пасивів підкріплюється тенденціями до зростання власного капіталу банків і їх зобов'язань. При цьому 2009 рік відмічається, як період, який характеризується зменшенням власного капіталу і зобов'язань (рис. 1).

Відмічаючи загальну тенденцію до зростання пасивів, власного капіталу та зобов'язань необхідно відмітити, що банки в останні п'ять років збільшують власний капітал більшими темпами, аніж зобов'язання, про що свідчать показники частки власного капіталу і зобов'язань у величині пасивів, а також співвідношення власного капіталу і зобов'язань банків.

Таблиця 1. Результати фінансово-кредитних відносин банків з приводу формування власної ресурсної бази *

Показники	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяг пасивів банків — всього, млн. грн.	599396	926086	880302	942008	1054280
Обсяг власного капіталу — всього, млн. грн.	69578	119263	115175	137725	155487
Частка власного капіталу у пасивах банку, %	11,61	12,88	13,08	14,62	14,75
Обсяг зобов'язань — всього, млн. грн.	529818	806823	768127	804363	898793
Частка зобов'язань у пасивах, %	88,39	87,12	87,26	85,39	85,25
Співвідношення власного капіталу і зобов'язань банків	0,13	0,15	0,15	0,17	0,17

* Розраховано за даними [1-4]

Рис. 1. Динаміка загальних пасивів, власного капіталу і зобов'язань банківських інститутів України (Складено за даними табл. 1)

Для банківських інститутів характерною ознакою є те, що пасиви в основному формуються за рахунок зобов'язань, а не власного капіталу. Це свідчить, що на сьогодні власний капітал банків України формується як результат фінансово-кредитних відносин банків зі своїми акціонерами — резидентами.

Національний банк України вимагає, щоб комерційні банки постійно збільшували рівень своєї капіталізації. У зв'язку з цим НБУ встановив мінімальний розмір регулятивного капіталу на рівні 120 млн. грн.; норматив достатності регулятивного капіталу — не менше 10%; норматив співвідношення регулятивного капіталу до загальних активів — не менше 9%. Такі нормативи, з одного боку, обмежують банківську діяльність, а з іншого боку — не дають брати участі у ризикованих фінансово-кредитних відносинах.

Для українських банків характерною ознакою є низький рівень капіталізації банків, що не забезпечує їхньої фінансової стабільності. А відтак постійно існує загроза для всієї банківської системи через низьку капіталізацію практично усіх банків країни. Загальний капітал усієї банківської системи України дорівнює власному капіталу одного середнього за розмірами європейсько-

го банку. Це в свою чергу зумовлює залежність банків від зовнішніх запозичень і значну частку іноземного капіталу в структурі банківської системи України. Низька капіталізація банків зменшує їх можливості щодо формування ресурсної бази за рахунок залучення позик, депозитів тощо, а це в свою чергу виступає серйозним бар'єром для забезпечення реального сектору економіки довгостроковими фінансовими ресурсами та розвитку фінансово-кредитних відносин у цій сфері, особливо з домогосподарствами та нефінансовими корпораціями.

Фінансово-кредитні відносини банків при формуванні ресурсної бази в значній мірі пов'язані з залученням депозитів від резидентів за відповідними секторами економіки. Про це свідчать наступні дані (табл. 2). Із наведених даних можливо дійти до висновку, що банки залучають найбільшу суму депозитів за рахунок «Інших секторів», до яких відносяться перш за все домашні господарства. Саме домашні господарства у всьому світі виступають головними учасниками процесу нагромадження грошових капіталів в банківському секторі.

Таблиця 2. Результати фінансово-кредитних відносин банків з приводу залучення депозитів від резидентів за секторами економіки (за 2007-2011 рр.) *

Роки	Всього		Інші фінансові корпорації		Сектор державного управління		Нефінансові корпорації		Інші сектори	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
2007	283875	100	15343	5,40	4136	1,46	95583	33,67	168813	59,47
2008	359740	100	19305	5,37	2536	0,70	118188	32,85	219711	61,07
2009	334953	100	15621	4,66	8586	2,56	94796	28,30	215949	64,47
2010	416500	100	19022	4,57	4132	0,99	116105	27,88	277390	66,60
2011	471641	100	19939	4,23	6850	1,45	136177	28,87	308674	65,45

* Розраховано за даними [1-4]

Результати фінансово-кредитних відносин з приводу залучення депозитів домогосподарств за період з 2007 по 2011 рр. наведено у табл. 3.

Таблиця 3. Результати фінансово-кредитних відносин банків з приводу залучення депозитів домогосподарств (за 2007-2011 рр.) *

Роки	Всього		На вимогу		До 1 року		1-2 роки		Більше 2 років	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
2007	167239	100	40123	23,99	32504	19,44	81901	48,97	12711	7,60
2008	217860	100	40587	18,63	55878	25,65	98626	45,27	22777	10,45
2009	214098	100	57265	26,75	98157	45,85	46638	21,78	12038	5,62
2010	275093	100	66164	24,05	99966	36,34	91938	33,42	17025	6,19
2011	305937	100	72133	23,58	92215	30,14	115767	37,84	22821	7,46

* Розраховано за даними [1-4]

Обсяги депозитів, що були залучені банками від домогосподарств за п'ять років зросли на 82,93%. При цьому лише у 2009 році було деяке зменшення обсягів залучених депозитів, що обумовлено фінансово-економічною ситуацією в країні, кризою в банківській системі.

Аналізуючи дані щодо залучення депозитів від домогосподарств встановлено, що на протязі усіх 5 останніх років депозити на вимогу зростали. Водночас строкові депозити коливалися за обсягами, що якраз пов'язано з впливом фінансово-економічної ситуації в країні.

Найбільш наглядно зміни в обсягах депозитів, що банки залучили від домогосподарств, наведені на рис. 2.

Якщо порівняти обсяги банківських депозитів, залучених від домогосподарств, з загальною сумою депозитів, то можливо стверджувати, що саме домогосподарства в Україні виступають одними із головних суб'єктів, які заощаджують кошти і забезпечують ними банківські установи. Так, у 2007 році від домогосподарств банки залучили 58,91% від загальної суми депозитів. У 2009 році, який характеризувався фінансово-економічною кризою, банки від домогосподарств залучили 63,92% депозитів від загальної суми. У 2011 році частка депозитів, що була залучена банками від домогосподарств складала 64,87%. Отже, фінансово-кредитні відносини, що виникають між банками і домогосподарствами, створюють умови для формування більшої частини ре-

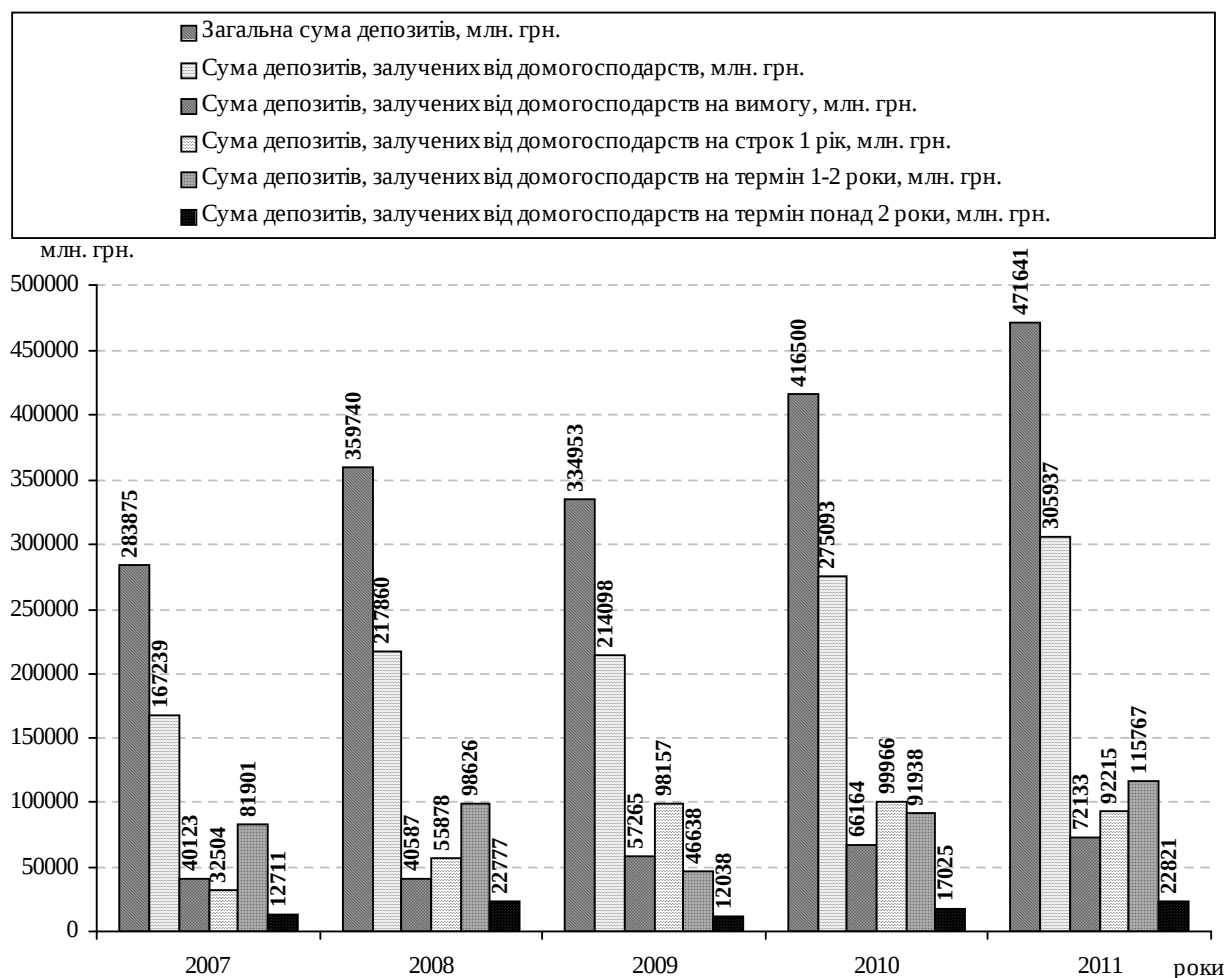

Рис. 2. Динаміка депозитів залучених банками — всього та від домогосподарств (Складено за даними табл. 2 і 3)

сурсної бази банків. Для домогосподарств найвагомішим чинником, який впливає на фінансово-кредитні відносини з банками, є можливість зберегти свої кошти, а також накопичити відповідні суми для рішення поточних або стратегічних інтересів, наприклад, навчання дітей, забезпечення придбання дорогих товарів, здійснення ремонтів житла, формування відповідної суми для придбання автомобілів, житла тощо. Крім того, домогосподарства за рахунок накопичення коштів в банківських інститутах вирішують ще одне завдання — формування запасів грошей на майбутнє, з метою мати достатню суму ліквідних активів, щоб мати можливість покривати різні види ризиків, які виникають в процесі функціонування будь-якого домогосподарства.

На формування ресурсної бази банків України суттєво впливають фінансово-кредитні відносини з нефінансовими корпораціями, тобто суб'єктами господарювання реального сектору економіки. За рахунок депозитів нефінансових корпорацій банківські інститути формують практично чверть обсягу своєї ресурсної бази (табл. 4). Однак необхідно зазначити, що для кредитування економіки необхідно, щоб нефінансові корпорації забезпечували значно більше ресурсів банків, аніж це формується за сучасних умов. Найчастіше банки виходять з принципу, що кошти отримані від суб'єктів господарювання, використовувати для кредитування безпосередньо суб'єктів господарювання. Водночас, кошти отримані від домогосподарств, спрямовувати на кредитування потреб домогосподарств. Запровадження і дотримання цього принципу має значення з позиції стабільності формування і використання ресурсної бази банків. Як правило, депозити нефінансових корпорацій більш стабільні, аніж депозити домогосподарств. Домогосподарства більш схильні до паніки через відсутність або недостовірність інформації, що впливає на їх поведінку щодо прийняття рішень про вкладання коштів на депозитні рахунки в банківських установах. У зв'язку

з цим, фінансово-кредитні відносини між нефінансовими корпораціями і банками, домогосподарствами і банками відрізняються як за змістом, так і за кінцевими результатами.

Таблиця 4. Результати фінансово-кредитних відносин банків з приводу залучення депозитів нефінансових корпорацій (за 2007-2011 рр.) *

Роки	Всього		На вимогу		До 1 року		1-2 роки		Більше 2 років	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
2007	95583	100	47504	49,70	20616	21,57	18865	19,74	8598	9,00
2008	118188	100	61204	51,79	27791	23,51	17985	15,22	11208	9,48
2009	94796	100	55225	58,26	22557	23,80	11205	11,82	5810	6,13
2010	116105	100	74871	64,49	24221	20,86	11004	9,48	6009	5,18
2011	136177	100	85002	62,42	31435	23,08	13076	9,60	6664	4,89

* Розраховано за даними [1-4]

Фінансово-кредитні відносини банків з нефінансовими корпораціями мають не лише економічну, а й правову основу. Для нефінансових корпорацій правова основа фінансово-кредитних відносин з приводу формування депозитів у банках пов'язана з тим, що держава через відповідні законодавчо-нормативні акти вимагає, щоб вільні кошти знаходилися на рахунках в банках. Відтак, для нефінансових корпорацій формування депозитів у банках стає не лише економічно вигідною процедурою, а й і обов'язком внаслідок дії державних вимог. В такому контексті, кошти нефінансових корпорацій, що знаходяться в банках на рахунках повинні обов'язково приносити хоч який-небудь прибуток. Звідси нефінансові корпорації при реалізації своїх фінансово-кредитних відносин з банками вирішують як найменш три питання: а) на якому рахунку повинні знаходитися вільні кошти? б) який час кошти повинні триматися на рахунках в банках? в) наскільки з економічної точки зору доцільно вкладати кошти на банківські депозити чи вигідніше розмістити їх в інші фінансові інструменти, зокрема в цінні папери?

Відповідаючи на перше питання керівництво нефінансових корпорацій може вибрати або поточний рахунок, в цьому випадку грошові активи будуть практично в абсолютно ліквідній формі, але від такого розміщення вільних коштів практично не буде хоч якого-небудь прибутку. За поточними рахунками банки практично не нараховують відсотків.

Відповідаючи на друге питання керівництво нефінансових корпорацій виходить з того, для чого кошти знаходяться на депозитних рахунках. Найчастіше кошти суб'єктів господарювання знаходяться на рахунках в банках незначний час і використовуються для забезпечення операційної та інвестиційної діяльності. Однак депозити нефінансові корпорації можуть використовувати для накопичення власних коштів з метою інвестиційної діяльності. Це рішення обґрунтовується виходячи із співставлення термінів накопичення коштів, процентів за депозитами, умов надання кредитів тощо. Якщо нефінансові корпорації приймають рішення про тривале нахождення коштів на депозитах, то постає обов'язкове рішення третього питання.

Відповідаючи на третє питання керівництво нефінансових корпорацій оцінює доходи, витрати, ризики щодо банківських депозитів або вкладання коштів в інші фінансові інструменти, зокрема цінні папери. Остаточне рішення залежить від значної кількості чинників, но перш за все, це майбутні доходи, витрати, ризики та ліквідність фінансових активів.

Таким чином, з наведеного випливає, що фінансово-кредитні відносини нефінансових корпорацій з банками мають досить глибоку економічну і правову природу, а тому їх реалізація дуже важлива як для банків, так і нефінансових корпорацій. Кожна з сторін цих відносин має свої інтереси, прямі і непрямі фінансові вигоди.

Фінансово-кредитні відносини банків з домогосподарствами з приводу залучення депозитів не мають такої чіткої правової залежності. На відміну від нефінансових корпорацій домогосподарства поки-що мають право зберігати кошти не лише в банках, а й в інших фінансово-кредитних установах, вкладати кошти в різні фінансові інструменти або зберігати гроші у себе дома. Будь-яке рішення домогосподарства щодо розміщення власних коштів обумовлено перш за все економічними міркуваннями членів домогосподарства. Ці міркування засновані на тому, що кожне домогосподарство бажає: а) зберегти частину коштів і не втрати їх під впливом інфляції, різних видів ризиків тощо; б) накопичити відповідну суму коштів; в) забезпечити зростання свого доходу через ефективне розміщення коштів.

Приймаючи суто економічне рішення про відкриття депозитів в банках домогосподарства виходять також із реалій, тобто об'єктивних можливостей ефективного рішення своїх економічних завдань. Якщо домогосподарства знаходять більш вигідний спосіб зберігання коштів, їх накопичення чи зростання своїх доходів аніж депозити в банках, то фінансово-кредитні відносини з банками фактично не реалізуються. У зв'язку з цим банки змушені постійно зацікавлювати домогосподарства у вкладанні коштів в банківські депозити. Основним способом зацікавлення є підвищення відсоткових ставок. Зростання ставок за депозитами стимулює домогосподарства до постійного зростання вкладів в банківських установах. Проте це негативно впливає на фінансово-кредитні відносини банків з іншими учасниками фінансово-кредитної системи, зокрема з суб'єктами господарювання внаслідок зростання вартості кредитних ресурсів. Страждають від такої політики банків і самі домогосподарства, коли їхні відносини з банками реалізуються в площині отримання кредитів.

Залучення банками депозитів від домогосподарств в значних обсягах є об'єктивною закономірністю сучасного етапу розвитку соціально-економічної системи України внаслідок того, що українські банки не мають альтернативних джерел власного формування ресурсної бази.

Таким чином, фінансово-кредитні відносини домогосподарств і нефінансових корпорацій з приводу формування ресурсної бази банків мають різну природу і різний результат, що впливає як на обсяги ресурсної бази, так і на її вартість, що має суттєве значення для всієї економіки країни.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки.

По-перше, фінансово-кредитні відносини банків з формування ресурсної бази залежать перш за все від можливостей домогосподарств і нефінансових корпорацій.

По-друге, ресурсна база банків за період, що досліджувався мала тенденцію до зростання, не зважаючи на негативні впливи фінансово-економічної кризи.

По-третє, встановлено, що фінансово-кредитні відносини банків з домогосподарствами і нефінансовими корпораціями з приводу залучення депозитів суттєво відрізняється внаслідок економічних і правових складових процесу залучення депозитів.

По-четверте, визначено, що зростання депозитів домогосподарств є слідством об'єктивних процесів, зокрема відсутності у банків альтернативних джерел формування ресурсної бази.

По-п'яте, в подальших дослідження доцільно розкрити фінансово-кредитні відносини банків з приводу надання кредитів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюлетень Національного банку України. — 2008. — №10 (187). — 160 с.
2. Бюлетень Національного банку України. — 2009. — №10 (199). — 188 с.
3. Бюлетень Національного банку України. — 2010. — №10 (210). — 193 с.
4. Бюлетень Національного банку України. — 2012. — №11 (216). — 192 с.

Стаття надійшла до редакції 12 січня 2013 року